

EUROPA LIJKT NIET TE LEREN VAN HET VERLEDEN

DE COMEBACK VAN PRIKKELDRAAD EN SLAGBOMEN

De Europese Unie ligt onder vuur. Van buitenaf, maar ook van binnenuit. De Europese samenwerking en het grenzeloze Europa staan ter discussie. Het continent heeft weinig geleerd van zijn tragische verleden.

Vroeger waren de grenzen duidelijk. Tijdens de Koude Oorlog deelde het IJzeren Gordijn Europa in tweeën. De Berlijnse Muur was hét symbool van de tegenstelling tussen Oost en West. De wereld leek overzichtelijk. Toch vochten vreugde en opluchting om voorrang toen in 1989 het IJzeren Gordijn verdween en de Trabantjes door Checkpoint Charlie tuften.

Daarna maakten de Europeanen in rap tempo korte metten met de grenzen die hen hadden verdeeld. Duitsland werd één. Het in 1995 in werking getreden Verdrag van Schengen zorgde ervoor dat de grenscontroles en de files aan de Europese binnengrenzen verdwenen. Met de euro kreeg Europa in 2002 één munt en hoefden zakenlieden en toeristen zich niet langer het hoofd te breken over wisselkoersen. En ondertussen werd de Europese Unie verder uitgerold naar het oosten. De oude vijanden van het oostblok werden met open armen verwelkomd. De Europese Unie bracht vrede en welvaart, en kreeg daarvoor in 2012 de Nobelprijs voor de Vrede. Grenzen leken iets van het verleden.

◀ Het is doodzonde de geest van het nationalisme uit de fles te laten en Europa opnieuw te verdelen ▶

Sinds 2014 zijn ze terug. Aan de oostgrens van de Europese Unie trekt de Russische president Poetin met veel militair machtsvertoon nieuwe scheidslijnen. De Turkse president Erdogan is een wispelturige partner, zeker na een mislukte coup poging. Terreurbeweging ISIS droomt van een grensoverschrijdend kalifaat. Internationaal terrorisme en vluchtelingenstromen noodzaken de lidstaten van de Europese Unie strenge grenscontroles in te voeren en grenzen af te sluiten. Prikkel draad en slagbomen maken hun comeback.

VLUCHTELINGENSTROMEN

Tot de Balkan-oorlogen in 1912 en 1913 konden Europeanen gaan en staan waar ze wilden. Grenzen bestonden slechts op papier. Paspoorten waren er wel, maar werden nooit gecontroleerd. Nieuwe vluchtelingenstromen vormden de aanleiding voor strenge controles aan de grenzen - zeker toen het aantal vluchtelingen door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog groeide. Alleen al het neutrale Nederland werd overspoeld door een miljoen Belgen, die na de Duitse inval hun land ontvluchtten. Toen het oorlogsfront zich eind 1914 stabiliseerde, keerden de meesten van hen weer terug naar huis.

De Duitse bezetter sloot de grens in de loop van de oorlog hermetisch af met een van stroomdraad voorzien hekwerk, om te voorkomen dat Belgen het land ontvluchtten. Door heel Europa werden grenzen die

DE RAFEL- RANDEN VAN EUROPA

In zijn boek *De rafelranden van Europa* (2016) vertelt Ivo van de Wijdeven over de complexe geschiedenis van de Europese grenzen, om historische achtergrond te bieden bij de actualiteit. Op 8 oktober spreekt hij op het Geschiedenis Festival (zie p. 17).

Verdeelde stad **Prikkeldraad langs de Duits-Nederlandse grens verdeelt Kerkrade in tweeën, juli 1947. Foto: Getty Images.**

voorheen alleen op de kaart waren ingetekend en met grensstenen waren gemarkeerd, afgesloten met slagbomen en prikkeldraad.

Ook in eerdere periodes in de Europese geschiedenis kwamen grote vluchtelingenstromen op gang. Bijvoorbeeld in 1685, toen de Franse koning Lodewijk XIV het Edict van Nantes herriep, waardoor de vrijheden voor de Franse protestanten werden ingetrokken. Deze hugenoten verhuisden massaal naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, die zich net had losgemaakt van de katholieke Spaanse koning.

En toen het Ottomaanse Rijk in de loop van de negentiende eeuw steeds verder werd teruggedrongen op de Balkan, trokken moslims mee naar het zuiden. Deze migratiestroom bereikte zijn hoogtepunt tijdens de twee Balkan-oorlogen, die in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog werden uitgevochten. Na 1945 raakte bijna heel Midden- en Oost-Europa op drift tussen de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog.

De twee wereldoorlogen vormden de aanleiding voor het Europese project. Dat was overigens geen nieuwe gedachte. Al in de vijftiende eeuw vormden religieuze twisten de aanleiding voor koning George van Bohemen om andere Europese vorsten te overtuigen van de noodzaak om een unie van onafhankelijke en gelijke staten te vormen. Samenwerking moest vrede brengen. Helaas voor hem – en voor Europa – zagen de andere vorsten daar niets in.

RAND VAN DE AFGROND

Daarna keerde het idee van een Europese unie geregeld terug, vrijwel altijd na grote conflicten als de Dertigjarige Oorlog (1618-1648), de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en de Eerste Wereldoorlog. Tot een praktische invulling kwam het nooit, machthebbers kozen steeds voor een sterk nationalistische koers die het continent tijdens twee wereldoorlogen aan de rand van de afgrond bracht.

Het was de blik in de afgrond die de zes 'Founding Fathers' van het verenigde Europa – West-Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland, België en Luxemburg – in 1951 bewoog tot een koerswijziging. De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) werd opgericht als verzekeringspolis tegen een nieuwe oorlog. Door de productie van de belangrijke grondstoffen kolen en staal onder gezamenlijk toezicht te plaatsen moest oorlog 'materieel onmogelijk' gemaakt worden.

Dat is gelukt. Met uitzondering van het conflict in het voormalige Joegoslavië – waar de Europese aspiraties van de Balkanlanden inmiddels ook rust hebben gebracht – is Europa sinds 1945 gevrijwaard van oorlogen. De EGKS is uitgegroeid tot de Europese Unie. Die samenwerking heeft Europa vrede en welvaart gebracht – een groot contrast met voorgaande eeuwen.

DE BESTE OPLOSSING

Dankzij het Europese project zijn de grenzen binnen Europa vervaagd. Door de recente financiële crisis en de vluchtelingenproblematiek is de Europese integratie in een stroomversnelling terechtgekomen. Paradoxaal genoeg zijn de Europese binnengrenzen juist daardoor weer in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Het vertrouwen in de Europese Unie wankelt. Er worden vraagtekens gezet bij de Europese samenwerking.

De uitslag van het Britse referendum in juni 2016 heeft aangetoond dat het lidmaatschap van de Europese Unie door velen niet langer als vanzelfsprekend wordt ervaren. Europa was in het publieke debat jarenlang een ondergeschoven kindje, maar vormt nu het onderwerp van verhitte discussies.

In die discussies krijgt de Europese Unie ten onrechte de zwarte piet toegespeeld voor het zware weer waarin Europa nu verkeert. Aangespoord door nationalistische en populistische sentimenten, verschansen steeds meer lidstaten zich, net als in 1914, achter de landsgrenzen. Populistische partijen willen de grenzen van de natiestaat opnieuw afbakenen.

Het ultieme voorbeeld is de Brexit waar de Britse regering zich nu voor gaat inzetten. De Britten kregen vooral hun eigen glorieuze verleden voorgespiegeld in de campagne in de aanloop naar het Britse referendum. Het

Vluchtelingen Franse Hugenoten zoeken in 1685 een veilig onderkomen. Afb. Imageselect/Alamy

◀ Tot 1912 bestonden grenzen slechts op papier; paspoorten werden nooit gecontroleerd ▶

breder perspectief van de Europese geschiedenis werd moedwillig vergeten.

Ook in Nederland wordt vaak verwezen naar een illusionaire gouden tijd vóór de Europese Unie. Daarbij wordt voorbijgegaan aan de slechtere periodes. Een gefundeerde keuze vóór of tegen Europa is onmogelijk zonder het hele geschiedenisboek te kennen. En wie dat boek leest, zal zien dat juist de afgelopen vreedzame decennia de uitzondering zijn.

In plaats daarvan spelen nationalist en populist handig in op angsten. Maar daarbij laten ze achterwege dat het juist nationalisme en populisme zijn geweest die samen met (religieus) fanatisme aan de basis hebben gestaan van de grote geweldsuitbarstingen in de lange Europese geschiedenis.

Juist de door nationalist en populist zo verfoeide Europese Unie heeft zich bewezen als de beste oplossing voor de problemen waar Europa nu mee te kampen heeft. Geen enkel land kan alleen het internationale terrorisme aanpakken of de vluchtelingenstromen beheersen. De Europese Unie biedt stabiliteit en veiligheid. Het is doodzonde om de geest van het nationalisme nu weer uit de fles te laten en Europa opnieuw te verdelen. De Europese Unie is misschien niet perfect, maar het is wel het beste wat we hebben.

Ivo van de Wijdeven is historicus, politiek analist en auteur.